

Žebravá poezie, inspirovaná antickými vzory a ve středověku proslavená verši Archipoety a Hugo-na Primase z Orléansu, nepatřila v latinském básnictví začátku 17. století k hojně pěstovaným žánrům. Podíváme-li se na naše humanisty, najdeme její ozvuky v 16. století u básníků z okruhu Jana st. Hodějovského, v pozdější době se ovšem z básnických sbírek vytrácí a autoři volí méně přímočaré způsoby, jak si své mecenáše a patrony naklonit. Tak to alespoň platí pro tištěnou básnickou produkci. Výjimku, která v tomto případě potvrzuje pravidlo, představují některé skladby Matthiae Zuberu (1570-1623).¹

Tento mimořádně nadaný básník, grécista a překladatel pocházel z chudé rodiny povozníka v bavorském Neuburgu na Dunaji, studoval roku 1592 s podporou stipendia v Altdorfu a Vitenberku a přivydělával si prodejem latinských a řeckých básní. Jeho prokazatelnému talentu se dostalo potvrzení, když jej roku 1597 Paul Schede Mellissus korunoval v Heidelbergu na básníka. Mladý *poeta laureatus* vystřídal různá zaměstnání, kolem roku 1600 byl v Čechách,² pak pracoval jako korektor v Ambergu, jako soukromý učitel, byl preceptorem uherského šlechtice Mikuláše Forgáče, podnikl celou řadu cest, mj. do Francie, Anglie a Holandska. Nakrátko se stal dvorským básníkem šlesvicko-holštýnského knížete, přivydělával si překladem řeckého alchymistického rukopisu, od roku 1616 učil na gymnáziu v Sulzbachu a o tři roky později odešel do Norimberka, kde roku 1623 umírá a je pohřben na hřbitově pro chudé u kostela sv. Jana. Jeho manželka Regina vydala po jeho smrti sebrané básně, které zřejmě předtím sám připravoval k vydání.

Zuber, proslulý svou nezvladatelností a sklony k alkoholismu, na svých cestách často pobýval i v Praze, vydal tu několik básnických sbírek a seznámil se s místními básníky spojenými s rudolfínským dvorem. Vážil si Heinricha Klingera a pochvalné básně si vyměnil s Pavlem z Jizbice, jenž jeho poezii velmi obdivoval a dílem i napodoboval. Snad ne náhodou mají oba básníci i podobný rukopis. V kontaktu byl Zuber i s lékaři Casparem Dornaviem a Janem Jesseniem, jehož pravděpodobně poznal již ve Vitenberku v devadesátých letech 16. století. Právě tehdy vznikl asi jeho epigram komentující Jesseniovu

Marta VACULÍNOVÁ
(Praha)

Archipoeta počátku 17. století a Jan Jessenius

¹ Nejnověji o jeho životě a díle John L. FLOOD v hesle »Matthaeus Zuber«, in: *Frühe Neuzeit in Deutschland 1520-1620. Literaturwissenschaftliches Verfasserlexikon (VL 16)*, 6, Berlin – Boston: De Gruyter 2017, s. 661-673 (se shrnutím zahraniční literatury k tématu). Dále je třeba uvést: *Rukověť humanistického básnictví*, 5, s. 581; 6, s. 319-325 (se zřetelem na jeho působení v Čechách); nálezové zprávy Jana MARTÍNKY zmiňující Zuberovy tisky v *Listech filologických* 92 (1969), s. 160 a 355; 94 (1971), s. 222-223; 97 (1974), s. 165; KUZMÍK, Jozef: *Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu*, 2, Martin: Matica slovenská, 1976, s. 831 (o Zuberově působení na Slovensku); KÜHLMANN, Wilhelm: s. v. »Matthaeus Zuber«, in: *Killy Literaturlexikon. Autoren und Werke des deutschsprachigen Kulturraums*, 12, Berlin – Boston: De Gruyter, 2011, s. 708 (autor hesla v jeho tvorbě zdůrazňuje právě žebravé básně věnované širokému okruhu adresátů).

² VL 16 (← pozn. 1), s. 661.

náročnou službu osobního lékaře kurfiřta saského.³ Ten byl v průběhu let otištěn hned ve třech jeho básnických sbírkách.⁴

Jiný a mnohem pozoruhodnější doklad Zuberova kontaktu s Jesseniem však uchovává Rakouská národní knihovna. Součástí rukopisu obsahujícího směs latinských básní různých autorů⁵ je Zuberův list adresovaný Jesseniovi, který v té době působil v Loudově koleji a na císařském dvoře zastával funkci osobního lékaře Rudolfa II. Jedná se o dva archy papíru, jeden sloužil jako obálka s nadepsanou adresou: *Nobilissimo, Splendidissimoque viro, domino Johanni Jessenio a Jessen, Phil. ac Medicinae Doctori Clarissimo, Equiti Ungaro, veteri suo et amico et Patrono*. U adresy si příjemce listu podle dobového zvyku poznamenal, kdy dopis dostal: »Exhib. Pragae 22. Febr. 1607.« Na druhém listu je Zuberovým rozmáchlým rukopisem zapsána následující báseň:

Epigramma.

Gaudeo te salvum, titulisque et honoribus auctum.

Ungarus es, pridem qui mihi Doctor, Eques.

Si te conveniam, poteris me ferre ZUBERUM?

Si cupiam, admittat me tamen aula JOVIS.

Es lacer: inquis. ego geminis respondeo verbis,

DA NOVA. detriti non magis usus erit.

Rides? et tecum, IESSENI, rideo. Sortem

Hanc natura mihi non dedit, ipse dedi.

Sic in me quadrat veteri sermone notatum,

Cujus dicti autor, credo, PHILIPPUS erat:

Sis asinus, quemcunque asinum sors aspera fecit, etc.

Salve a me μυριάκις και α μυριακις και [...]

Matthaeus Zuberus, PL mp. Redivivus.⁶

Jde o typickou ukázkou žebравé poezie s charakteristickými motivy tradovanými již od Gaia Valeria Martiala, jenž tento žánr pěstoval v antice a stal se v něm vzorem středolatinickým básníkům a zejména básníkům raného novověku. Právě u Martiala často nacházíme topos pláště,⁷ přecházející středověkou vagantskou poezií až k ranému novověku. Ne náhodou byl Zuberus pro svou zběhlost v tvorbě epigramů nazýván »druhým Martialem« a srovnáván s britským martialovským básníkem Johnem Owenem.⁸ Kromě tohoto inspiračního zdroje je u něho možné předpokládat také motivickou inspiraci v řecké poezii, která už byla doložena u anakreontik.⁹

Raně novověká latinská žebравá poezie zatím nebyla, snad kvůli malému množství dokladů, zpracována jako celek, motivy v ní používané se však objevují v monografiích věnovaných vzta-

³ *Ad Ioannem Iessenium, Med. D.*

Quae tibi Saxoniae Dux et Deus ocia fecit

Iessenii, curas, ocia nulla voco.

Aut si, Iessenii, tantae sunt ocia curae:

Gratulor hac humeris de levitate tuis.

⁴ *Panegyridos biblarium primum*, Praha: Veleslavín, 1600, fol. C7^v; *Aeolobyfe* (Halle/S. 1613); *Matthaei Zuberi ... Poematum pars prima*, Norimberk 1627, s. 104.

⁵ Wien: Österreichische Nationalbibliothek. Cod. 7973 (Han): *Poetae et oratores latini*, fol. 20^v.

⁶ Báseň je stejně jako ostatní latinské texty v tomto příspěvku transliterována z rukopisu a je zachována i původní autorova interpunkce.

⁷ O tom LATZKE, Therese: *Der Topos Mantelgedicht*, in: *Mittellateinisches Jahrbuch* 6 (1970), s. 109-131; BETTEN, Anne: *Lateinische Betteltyrik: Literarische Topik oder Ausdruck existentieller Not? Eine vergleichende Skizze über Martial und den Archipoeta*, in: *Mittellateinisches Jahrbuch* 11 (1976), s. 143-50. U nás se byzantské žebравé poezii věnuje Markéta KULHÁNKOVÁ, z jejích četných prací na toto téma uvedme studii věnovanou přímo topos pláště, v níž reaguje na některé závěry T. Latzke: *Ich bin auch eines schicken Mantels wert*, in: KULHÁNKOVÁ, Markéta – LOUDOVÁ, Kateřina (eds.): *Epea pteroenta. Růženě Dostálové k narozeninám*, Brno: Host, 2009, s. 191-200.

⁸ *VL 16* (← pozn. 1), s. 664-5. Podrobněji KÜHLMANN, Wilhelm – SCHÄFER, Walter Ernst: *Frühbarocke Stadtkultur am Oberrhein. Studien zum literarischen Werdegang J. M. Moscheroschs (1601-1669)* [= *Philologische Studien und Quellen*, 109], Berlin: E. Schmidt, 1983, s. 109-110.

⁹ TILG, Stefan: *Neo-Latin Anacreontic Poetry*, in: BAUMBACH, Manuel – DÜMLER, Nicola (eds.): *Imitate Anacreont!: Mimesis, Poiesis and the Poetic Inspiration in the Carmina Anacreontea*, Berlin – Boston: De Gruyter, 2014, s. 188-189, pozn. 90 a 94.

Obr. 1.
Matthaei Zuberi ...
Poematum pars prima,
 Nürnberg: Ammonius,
 1627, titulní list
 s vyobrazením hudebníků,
 fol. †1^r. Wolfenbüttel,
 Herzog August Bibliothek,
 sign. A: 198.12 Poet. (1),
[http://diglib.hab.de/
 drucke/198-12-poet-1s/
 start.htm?image=00005](http://diglib.hab.de/drucke/198-12-poet-1s/start.htm?image=00005).

Obr. 2.
Matthaei Zuberi ...
Poematum pars prima,
 Nürnberg: Ammonius,
 1627, portrét Zuberava
 ve věku 59 let, fol. †12^v.
 Wolfenbüttel,
 Herzog August Bibliothek,
 sign. A: 198.12 Poet. (1),
[http://diglib.hab.de/
 drucke/198-12-poet-1s/
 start.htm?image=00028](http://diglib.hab.de/drucke/198-12-poet-1s/start.htm?image=00028).

hu humanistů a jejich patronů.¹⁰ Z literatury známe příklad Lutherových satiricky zabarvených žádostí o oděv opakovaně směřovaných na saského kurfiřta Fridricha (tzv. *Kappenbriefe*) nebo písní zpěváka Georga Grünewalda, žádajícího svého mecenáše, obchodníka Fuggera v Augsburgu, aby vykoupil jeho plášť, který musel ponechat v hostinci jako zástavu za vypité víno.¹¹ U nás adresovali v 16. století humanisté žebravé básně Janu st. Hodějovskému, jak jsme již zmínili výše. Kromě líčení útrap a hladu a žádostí o podporu zde nacházíme i veršovanou žádost Davida Crinita o zimní oděv, jež by se dala označit jako typický »Mantelgedicht«.¹²

Zdá se, že po smrti mecenáše Hodějovského u nás žebravá poezie z repertoáru básníků mizí¹³ a nahrazují ji (i předtím pěstované, postupem času však stále rozšířenější) pochvalné básně různého druhu, jimiž se humanisté snaží získat své příznivce. Jako by najednou sebeironie, typická pro žebravé básně, nebyla pro autory přijatelná. Všudypřítomná glorifikace je sice doprovázena předstíranými projevy autorské skromnosti a zdůrazňováním vlastní bezvýznamnosti, na druhou stranu se básníci nebrání projevům zdravého sebevědomí či sebechvaly a stylizace do role žebráka je pro ně vlastně nepřijatelná.

V souvislosti se Zuberovou básní je možno si položit otázku, do jaké míry se jedná o básnicou stylizaci a do jaké míry jde o vážně míněnou žádost. U Martiala i u Hugona Primase z Orléansu nemůžeme předpokládat skutečnou existenční nouzi. Když skládají žebravé básně, nejedná se jen o pózu, tento typ poezie je u nich výrazem závislosti na příznivcích, kteří si kupují jejich verše.¹⁴ Podobně i Zuberus v tištěné žebravé básni Johannu Maiorovi nabízí svá díla

¹⁰ Pro básníky podporované Janem st. Hodějovským shrnuje tuto topiku STORCHOVÁ, Lucie: *Paupertate styloque connecti. Utváření humanistické učenecké komunity v českých zemích*, Praha: Scriptorium, 2011, s. 126.

¹¹ POLHEIM, Karl: *Der Mantel*, in: *Corona querna. Festgabe Karl Strecker zum 80. Geburtstag dargebracht* [= Schriften des Reichsinstituts für ältere deutsche Geschichtskunde (MGH), 6], Leipzig: K. W. Hiersemann, 1941, s. 41-64.

¹² *Tertia farrago poematum*, Praha: J. Kantor, 1561, fol. 181^v.

¹³ Je ovšem možné, že se žádosti o materiální podporu přesunuly do běžné korespondence, kterou Hodějovský, jak známo, odmítal a vyžadoval od svých chráněnců veršované listy.

¹⁴ BETTEN, *Lateinische Bettelŷyrik* (← pozn. 7), s. 50.

výměnou za přístřeší několik veršů, níže ovšem upozorňuje na vlastní učenost a výjimečnost.¹⁵ Naopak v žebravém listu psaném prózou norimberskému měšťanu Georgu Richterovi veškeré projevy básnického sebevědomí chybějí, ač nechybí elegantní, téměř básnická stylizace. Zuberus neměl v úmyslu list vydat a učinil to dlouho po jeho smrti sám Richter, který jej zařadil do tištěného vydání své korespondence. Čteme tu:

»[...] Neque vero Poësis, quam prostituo potius quam exstituo, magnum mihi parit lucrum: Immo jacturam et dispendium saepius facio quam compendium. Vivo domi inter multiplices curas et cruces, necessariis destitutus lignis, saepe etiam panibus, ne quid de carnibus dicam, nec potibus scribam lautioribus, contentus interdum frigidae aquae haustu, quod senectuti meae admodum obest.«¹⁶

Stejně tak chybí sebevědomí i v rukopisné žádosti Jesseniovi, Zuber zde líčí sám sebe jako žebráka, otrhaného a po nemoci, pronásledovaného nepříznivým osudem. Vzhledem k tomu, co víme o jeho životě a naturelu, jsme nakloněni se domnívat, že skutečně trpěl existenční nouzí a byl nucen žádat tímto elegantním způsobem o podporu. Více by nepochybně ukázala analýza Zuberových tištěných básní a jejich srovnání s dochovanými básněmi v rukopisech.¹⁷

¹⁵ Odkud to je - doplnit bibliografický odkaz:

»Janua Majoris, Zubero aperire parumper.

Ille tuo domino paucula portat epe.

Quae cunctis alias doctisque bonisque patescit,

Cur mihi pulsanti surda patere neget?

[...]

Quando quidem non sum doctissimus, optimus: inter

Doctos atque bonos me Bona Fama refert.«

¹⁶ *Georgii Richteri JC. eiusque familiarium Epistolae selectiores*, Nürnberg: Michael Endter, 1662, s. 401, list z 19. 11. 1622 psaný v Norimberku.

¹⁷ Z dochovaných uvedme jako příklad nedatovaný Zuberův básnický list Michaelu Mästlinovi, profesoru matematiky v Tübingen (Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, 10.2 Aug. 2°, fol. 284).